तृतीय भाग खण्ड ४

साक्षरता

साधरण लेखपढ गर्न सक्ने अवस्थालाई साक्षरता भन्दछन् । अहिलेको पटकको जनगणना (२०१८) मा पनि साक्षरताको परिभाषा २००९।११ को गणना अनुरुप नै गरिएको थियो, जस अनुसार जुन कुनै एक भाषाको लिपिमा लेखेको पढ्न सक्ने र परिआएका चिट्ठीपत्र लेख्न सक्नेलाई लेखपढ जान्ने मानिन्छ । खालि अक्षरसम्म चिन्हेको बाचक नचलेको र सार्न मात्र सक्ने चाहीं लेखपढ जान्ने मानिदैन । अर्थात पढ्न लेख्न दुवै जानेको हुनु पर्दछ । यस प्रकारको परिभाषले स्पष्ट तरीका संग लेखपढ गर्न अभ्यास पुगेकाहरुलाई मात्र अंगालेको छ ।

माथि उल्लिखित परिभाषा अनुसार जनिइन (लेखिन) आएका,१० वर्ष माथिका, सम्पूर्ण नेपाल अधिराज्य भरिका, जम्मा ६७,२०,०५७ व्यक्तिहरुमध्ये ५९७४७१ व्यक्ति साक्षर र ६१२२,व्यक्ति निरक्षर छन् । अर्थात १० वर्ष माथिको जम्मा जनसंख्यामा .९% प्रतिशत साक्षार र ९१.१ प्रतिशत निरक्षर छन् । नरहरुमा मात्र भने १० वर्ष माथिमा जम्मा ३२८८३६२ मध्ये ५३७११७ (१६.३% प्रतिशत) साक्षार र २७५१२४५ (८ ३.७ %प्रतिशत) निरक्षर छन् । त्यस्तै नारीहरुमा मात्र भने १० माथिमा जम्मा ३४३१६९५ व्यक्तिहरु मध्ये ६०३५४ (१.८% प्रतिशत) साक्षार र ३३७१३४ (९८.२%प्रतिशत) निरक्षर छन् ।

२००९।०११ र २०१८ को दुई गणनामा विभिन्न प्रदेशहरुको साक्षारता सम्बन्धी स्थिति के कस्तो थियो भन्ने कुरा तलको तालिकाबाट स्पष्ट हुन आउँदछ ।

तालिका सं. ४ साक्षरता प्रतिशतमा, लिङ्ग तथा प्रदेश अनुसार ।

२००९ । ११ र२०१८ नेपाल ।

	२००९ । २०११ साल						२०१८ साल					
प्रदेश	लेखपढ भएका						लेखपढ भएका					
	जम्मा	नर	नारी	जम्मा	नर	नारी	जम्मा	नर	नारी	जम्मा	नर	नारी
नेपाल	१००.०	१००.०	१००.०	१००.०	९१.८	८.२	१००.०	१००.०	१००.०	१००.०	८९.९	१०.१
पूर्व पहाड	१७.२	१८.१	७.१	१००.०	९६.६	३.४	१७.९	१८.६	११.३	१००.०	९३.६	६.४
पूर्व भित्री मधेश	१.३	१.४	०.३	१००.०	९८.३	१.७	१.१	१.२	०.५	१००.०	९५.३	४.७
पूर्व तराई (महोत्तरी वाहेक)	१५.६	१५.२	२०.४	१००.०	९८.९	१.१	२१.२	२०.५	२७.२	१००.०	८७	१३
महोत्तरी	४.७	४.७	५.१	१००.०	९१.२	८.८	५.२	५.२	५.६	१००.०	८९.३	१०.७
का. उपत्यका	१९.२	१७.१	४२.२	१००.०	९८.२	१.८	१६.३	१४.८	२९.७	१००.०	८१.६	१८.४
पश्चिम पहाड	२२.६	२३.८	९.६	१००.०	९६.४	३.६	१९.८	२०.८	१०.८	१००.०	९४.४	५.६
सुदूर पश्चिम पहाड	११.३	११.८	६.३	१००.०	९५.२	४.८	९.७	१०.२	४.९	१००.०	९४.९	५.१
मध्ये भित्री मधेश	१.६	१.७	१.२	१००.०	९४.१	५.९	१.९	१.९	१.४	१००.०	९२.५	७.५
प. भित्री मधेश	१.०	१.०	०.७	१००.०	९३.७	६.३	०.९	०.९	१.२	१००.०	८६.५	१३.५
प. तराई	३.८	३.७	४.२	१००.०	९०.८	९.२	४.०	४.०	४.३	१००.०	८९	११
सु.प. तराई	१.७	१.५	२.९	१००.०	८५.७	१४.३	२.०	१.९	३	१००.०	८५.४	१४.६

माथिको तालिका अनुसार भर नेपालको जम्मा साक्षरहरुलाई १००% प्रतिशत मानी विभिन्न प्रदेशहरुमा के कति प्रतिशत साक्षरहरु रहेछन भनि हेर्दा हामी पाउँछौ कि २००९।११ मा साक्षरहरु (नर नारी दुवै) को सवभन्दा बढी प्रतिशत पश्चिम पहाडमा (२२.६% प्रतिशत), त्यसपछि काठमाडौ उपत्यकामा (१९.२% प्रतिशत) र तेस्रो स्थानमा पूर्व पहाड (१७.२ प्रतिशत) मापरेका रहेछन् । यस्तै पश्चिम भित्री मदेशमा साक्षरहरुको सवभन्दा कम प्रतिशत (१.०% प्रतिशत) र दोश्रो कम प्रतिशत (१.३% प्रतिशत) पूर्व भित्री मदेशमा परेको रहेछ । तर २०१८ सालमा २००९।११ भन्दा वेग्लै स्थिती भएको पाइन्छ । २००९।११ मा जम्मा साक्षरहरु मध्ये सवै भन्दा धेरै प्रतिशत साक्षर भएको प्रदेश पश्चिम पहाड २०१८ सालमा साक्षारहरुको दोस्रो धेरै प्रतिशत भएको प्रदेश हुन पुगेको छ । पहिलो स्थान चाही जम्मा साक्षारहरु मध्ये २१.२ % प्रतिशत साक्षरहरु भएको पूर्व तराई महोत्तरी वाहेक ले प्राप्त गरेको छ । यस्तै गरी २००९।११ सालमा द्धितीय स्थान प्राप्त गर्ने काठमाडौ उपत्यका २०१८ सालमा १६.३% प्रतिशत साक्षरहरुमात्र भएको प्रदेश हुन गई चौथो स्थानमा पुगेको छ । अति २००९।११ सालमा साक्षरहरुको ज्यादै कम प्रतिशत (पश्चिम भित्री मधेश १.० % र पू.भि. मदेश १३ % **)** भएका पश्चिम भित्री मदेश र पूर्व भित्री मदेश फेरी २०१८ सालमा पनि साक्षरहरुको सव भन्दा कम प्रतिशत भएको प्रदेशहरु हुन आएका छन् ।

त्यस्तै भर मुलुकको साक्षर नरहरुलाई १०० % प्रतिशत मानि कुन कुन प्रदेशहरुमा साक्षरहरुको के कस्तो प्रतिशत रहे भनी हेर्दा २००९।११ मा २३.८% प्रतिशत साक्षारहरु भएको पश्चिम पहाड २०१८ सालमा पनि २०.८% प्रतिशत साक्षारहरु भएको साक्षरहरुको धेरै प्रतिशत हुने पहिलो प्रदेश हुन आएको छ । २००९।११ मा १५.२%प्रतिशत साक्षरहरु मात्र भई चौथो स्थानमा रहेको पूर्व तराई महोत्तरी वाहेक ले प्राप्त गरेको छ नर साक्षारहरुको सव भन्दा कम प्रतिशत भने पश्चिम भित्री मदेश(१.०% प्रतिशत) र पूर्व भित्री मदेश (१.४ % प्रतिशत) भै भउको पाइन्छ ।

नारी साक्षारहरुमा भने २००९।११ र २०१८ को दुवै गणनामा काठमाडौ उपत्यकामा साक्षरहरुको सवै भन्दा वढी प्रतिशत भएको देख्दछौ । त्यसपछिको दोस्रो सवभन्दा वढी प्रतिशत २००९।११ र २०१८ को दुवै गणनामा पूर्व तराई (महोत्तरी वाहेक) कै भएको पाइन्छ । त्यस्तै गरि सवै भन्दा कम प्रतिशत हुनेमा पूर्व भित्री मदेश ०.३ %प्रतिशत र पश्चिम भित्री मदेश ०.७ % प्रतिशत पर्न आएका छन् । देश भरिका जम्मा साक्षरहरुमध्ये कति प्रतिशत नरहरु र कति प्रतिशत नारीहरु रहेछन भनि हेर्दा हामी पाउछौ कि २००९।११ मा ९१.८ प्रतिशत नर ८ .२% प्रतिशत नारहिरु भएकोमा २०१८ सालमा ८९.९% प्रतिशत नर १०.१ % प्रतिशत नारीहरु रहेछन् । अर्थात २००९।११ र २०१८ सालको विचका वर्षहरमा नारीहरुको साक्षरतामा २३.१ प्रतिशत वृद्धि सवै प्रदेशहरुमा भएको पाइन्छन् त्यसमा परि खास गरि का . उपत्यकामा (०९।११ मा १.८ % प्रतिशतवाट २०१८ १८.४ % प्रतिशत) र पूर्व तराई (महोत्तरी वाहेक) मा (२००९।११ मा १.१ प्रतिशत)२०१८ मा १३.०%प्रतिशत भएको वृद्धि बडो प्रभावकारी देखिन्छ ।